

Список літератури:

1. Базилевич В. Д. Історія економічних учень : підручник у 2 ч. / [В. Д. Базилевич, П. М. Леоненко, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай]; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2005. – т.1. – 567 с.
2. Реуэль А.Л. Разложение меркантилизма и зарождение буржуазной класской политической экономии в Англии (Петти) и во Франции (Буагильбер) : учебное пособие / А.Л. Руэль. – М.: Мин. Высш. Образ СССР, Москов. Финн. Инст., 1957. – 31 с.
3. Кенэ Ф., Тюрго А. Р. Ж., Дюпон де Немур П. С. Физиократы. Избранные экономические произведения / [предисл., пер. с франц., англ., нем. П.Н. Клюкин – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с. (серия «Антология экономической мысли»)
4. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
5. S. P. Costello Product crisis: staying ahead by planning ahead [Електронний ресурс] / S. P. Costello, K. A. Furfuri. – Режим доступу: <http://www.jonesday.com/files/Publication/947ad59b9bc8-4226-b4e3-013fd94f6dd7/Presentation/PublicationAttachment/de02e287-540a-4fd1-9fcd-0e9072bd66a1/TheProductCrisis.pdf>

Сапський П.В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри політичної історії

Київського національного економічного інституту імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОБЛІКУ РЕСУРСКОРИСТУВАННЯ У ТЮРКІВ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (VI-VIII СТ.)

Основним заняттям у тюркських державах раннього Середньовіччя була військова справа і метою військових походів було розширення пасовищ отримання доступу до ресурсів, необхідних для ведення кочового скотарства. Крім того, війни велись тюркськими володарями заради отримання данини з інших народів і держав. Розширення пасовищ і доступ до водопоїв для тюркських держав були запорукою успіху у війні, оскільки збільшення поголів'я худоби давало можливість тюркам збільшувати своє військо і здійснювати успішні військові операції. Адже основою тюркського війська була кіннота, а тому необхідно було мати велику кількість коней і можливості їх виховувати, а табуни іншої худоби давали можливість тюркам забезпечувати їх військо в поході продовольством. Отже, господарство тюркських держав було мілітаризованим і вся економіка була підпорядкованою війні. Відповідно, така економіка постійно мала небезпеку значних ризиків. У першу чергу, це нестача ресурсів для відгодовування худоби, а також відсутності продовольства для війська. А тому облік ресурсів, логічно, був вкрай необхідний.

Необхідність обліку ресурсів для тюркської економіки раннього Середньовіччя нам вказує також зобов'язання кагана забезпечувати своєму народові добробут і процвітання, так як він «не чисельний народ» робив чисельним, а неможливий народ робив заможним. Проте, стела Кюль-Тегіна, яка нам вказує на таке зобов'язання кагана, не вказує ніяких цифр щодо ресурсу, необхідного для того аби неможливий народ зробити заможним і не вказує на чисельність народу. Крім того, якщо ми ведемо мову про забезпечення народу ресурсами, то каган це здійснює у формі створення належних умов для господарювання, а саме, забезпечення пасовищами які убезпечені від нападів зі сторони сусідів. Немає в стелі Кюль-Тегіна ніяких натяків на те які обсяги данини отримували тюрки від китайців, лише відомо що саме китайці давали за данину. Навіть коли вказувалось помилкове судження про те що китайці дають кращу данину тим хто живе до них ближче, а хто далі гіршу [2, с. 34-35], і тут не маємо навіть натяків на якісь чіткі кількісні орієнтири кращого і гіршого.

Проте, коли вивчаємо фрагменти стели Кюль-Тегіна про військові операції то можемо чітко помітити наявність у більшості випадків цифр воїнів. Так, на початку відновлення Другого тюркського каганату ми маємо цифри, що все починалося із «17 чоловік», далі їх стало «70 чоловік» і, нарешті «700 чоловік» [2, с. 37-38]. Цифри щодо числа воїнів згадуються і в інших фрагментах аби проілюструвати масштаби військової задачі, яку вирішував воєначальник. І якраз тут, коли іде мова про чисельність війська, підіймається питання про ресурси. Зокрема, у стелі Тоньюкука йдеться, що на самому початку відновлення Другого тюркського каганату загону довелося харчуватися оленями і зайцями і все змінилось коли загін став 70 чоловік, тоді тюрки стали як вовки, а їх вороги як зайці [2, с. 37]. Вочевидь, мова іде про те, що цей загін отримав змогу обкладати сусідні народи даниною і системно їх вилучати.

Надалі, коли у стелі Кюль-Тегіна вказуються сили противників тюрків у війні, йдеться про позбавлення їх майна (худоби), що було запорукою перемоги [2, с. 41]. Відповідно, можна зробити висновок, що облік ресурсів тюрками здійснювався, виходячи із чисельності війська. Тобто, певна чисельність війська передбачала наявність відповідного для його забезпечення ресурсу. На проблему обліку ресурсів звертає увагу стела Тоньюкука, в якій від імені радника кагана Тоньюкука вказується, що у кагана є ситі бики і голодні і він не знає які саме ситі, а які ні [3, с. 65]. Відповідно, він, як радник, допомагає каганові у цьому розібратися. Отже, бачимо, що здійснюючи економічний аналіз ситуації в каганаті, відбувався умовний розподіл заможних і незаможних підданіх кагана і на цій основі визначалося на вилучення яких ресурсів можливо розраховувати. Але доволі незвичним є обрахунок чисельності війська без попереднього обрахунку чисельності наявних ресурсів. Очевидно, ми маємо справу із тим, що військо кагана перебувало на фактичному само утриманні і перспектива отримання військової здобичі стимулювала воїнів виступати разом із ватажком. Проте ми ніде не зустрічаємо вказівок, що здобич якимось чином розподілялась, а маємо вказівку, що каган бідний народ робив заможним. Відповідно, здобич ставала надбанням всього народу. Отже, військо набиралося в очікуванні перспективи від військової політики кагана, від військової здобичі та контролю над народами, котрі даватимуть ресурси для нього.

Тому державна влада в Тюркському каганаті не займалась обрахуванням свого ресурсного потенціалу, а її стосувався облік лише військового. Проте, слова Тоньюкука про те що він знає який бик у кагана ситий, а який ні нам дають інформацію і про принципи обліку й мобілізації ресурсів для війська каганату. Мобілізацію здійснювали пади і ягбу, які стояли над народами, підвладними каганові і ці посадовці встановлювалися каганом та, відповідно, питання про ситих і голодних биків стосувалося саме цих володарів середньої ланки. Саме вони виставляли військові контингенти для походів і вони їх забезпечували ресурсами.

Не дарма в меморіальних написах у басейні річки Орхон ми знаходимо численні згадки про чіткі цифри ресурсів, які наявні у місцевих володарів і згадуються також їх військові контингенти. Так, в одному написі від імені моморіанта, якому його присвячено, голосіння за тисячею мужів-воїнів, вочевидь, мова іде про його військовий контингент, а також перераховуються інші ресурси. Окремо згадуються такі ресурси як гори і долини, вочевидь, ця згадка є як смутком заволодіння так і за їх виробничим потенціалом. Далі йде перерахунок інших ресурсів, зокрема «жовтого золота ніби гальки» і «їздові верблюди», крім того, згадуються «юрти» і «косяки коней, що пасуться». У цьому випадку знову щодо ресурсів відсутні будь-які цифри. Проте, в іншому місці даного напису присутня згадка про 60 коней, які побували під меморіантом. Отже, він чітко рахує ресурс, який стосується його особисто і не обраховується чіткими цифрами ресурс, який має забезпечувати військо та адміністративні потреби. У цьому ж меморіалі згадується «смуток» меморіанта з приводу того «хто буде у хана рахувати людей». Тут ми бачимо очевидну вказівку на те що особа-меморіант виставляла військовий контингент на службу ханові як посадова особа-ічрек і, відповідно, вона була одним із тих хто вів облік окремого,

нею сформованого і виставленого у військо кагана підрозділу. Отже, саме особи цього рівня здійснювали облік необхідних для війська ресурсів і в централізованому обліку ресурсної бази в каганаті не було потреби. [1, с. 57]. В іншій стелі згадується «десять загонів худоби» і «коней без ліку» у меморіанта, з якими він розлучився внаслідок смерті (1, с. 77). Тобто, знову не вказуються чіткі цифри ресурсів, проте відомо про десять загонів. Вживання поняття «загонів» у даному контексті вказує нам, що меморіант говорить про економічний потенціал свого господарства і не обраховує худобу конкретно, цифрами. Водночас, від його імені йдеться, що він дав своєму духовнику «сто мужів і стоянку» (1, с. 78). Отже, на прикладі цього напису ми бачимо, що багатство тюркськими володарями обраховувалося без вказування конкретних цифр, проте потенціал, який міг зробити особу багатою і знатною, обраховувався чіткими цифрами, а саме воїнами. Під стоянкою, вочевидь, нам слід розуміти володіння, яке давало можливість розгортати вирощування худоби для забезпечення війська.

Інший меморіальний напис містить вказівку на чисельність коней у меморіанта «шість тисяч» і, водночас, вказує що нього чисельне військо (1, с. 94). Отже, в меморіальних написах практикувалася вказівка на чітку чисельність худоби, проте, мова йде лише про коней, які були основою військової організації. У іншому меморіальному написі згадуються просто «біле» майно і «чорне» майно, у першому випадку це юрти, а у другому це худоба, а також худоба трьох видів. Тобто, знову ж чіткий обрахунок не ведеться.

Попередній аналіз підходів тюрків раннього Середньовіччя до обліку матеріальних і виробничих ресурсів вказує нам що вони не мали наміру оперувати чіткими цифрами, за винятком чисельності війська. Тому потребує з'ясування причина такого вільного підходу тюрків до обліку власної ресурсної бази. У першу чергу, звертає увагу, що володарі тюрків були пов'язані зі своїми підданими і воїнами присягою (1, с. 104). Перших меморіант називає «друзями», а других «добрими товаришами». Суть присяги складно реконструювати. В стелі Кюль-Тегіна, яку хан Могилян присвятив своєму загиблому братові, йде звернення до підданих і васалів хана. Відповідно, своїм основним ресурсом тюркські володарі розглядали своїх підданих і воїнів, які стояли біля них, а тому саме цей ресурс вони і чітко обліковували. Власне, цей ресурс надавав їм можливість здобувати і матеріальні ресурси і від його стану залежали можливості набувати багатство.

Водночас, облік ресурсної бази здійснювався лише коли виникала гостра потреба в їх мобілізації у зв'язку з виникненням ситуації війни тощо. За відсутності такої ситуації каган чи бек не потребували обліку ресурсної бази, а здійснювали облік лише тих ресурсів якими вони розпоряджалися, тобто, своєї власності.

Список літератури:

1. Кормушин И. В. Тюркские енисейские эпитафии. Грамматика. Текстология / Кормушин И. В. — М.: Наука, 2008. — 342 с.
2. Памятник в честь Кюль-Тегина // Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования / Малов С. Е. — М.—Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1951. — 452 с. — С. 17-55.
3. Памятник в честь Тоньюкука // Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования / Малов С. Е. — М.—Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1951. — 452 с. — С. 56-73.